

DEN SOCIALE VENDING = VELFÆRDSKEPSIS?

Tue Andersen Nexø

VIDNESBYRD FRA VELFÆRDSSTATEN

Den sociale vending i ny dansk litteratur

Arena, København, 2016

I de senere år er der i dansk litteraturvidenskab sket en opblomstring af forskningsfeltet velfærdsstat og litteratur. *Velfærdsfortællinger* (2010), *Kættene, kællinger, kontor-mænd og andre kunstnere* (2013), *Plekehjemsromaner og pensionsfortællinger fra velfærdsstaten* (2014) og *Velværelsen* (2016) lyder nogle af de bogudgivelser, der for nyligt har taget livtag med litteraturens udforskning af, hvad det vil sige at leve

i et velfærdssamfund. Der er naturligvis forskelle mellem disse publikationer, men generelt bygger feltet på den antagelse, at litteraturen kan være en god samtalepartner, når det kommer til at studere de mange affektive, sociale og eksistentielle konsekvenser ved de institutionelle rammer, der har præget danskernes tilværelser i godt og vel et halvt århundrede. Spørger man som disse arbejder opmærksomt til værkerne, kan man blive klogere på de følelsesmæssige implikationer, ordninger som førtidspensionen kan have for visse befolkningsgrupper. Man kan opdage, hvordan den sociale tillid, som velfærdsstaten er god til at fremme, har indvirkning på

enkelte menneskers livsbetingelser og livsforløb. Og man kan få en fornemmelse af, hvad der sker med individets selvopfattelse, når det ideal om dannelse og fælles ansvar, der ligger bag velfærdssamfundet, viger for det påbud om selvoptimering og økonomisering, som kendetegner konkurrencestaten.

Med Tue Andersen Nexø's Arena-monografi *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten – Den sociale vending i ny dansk litteratur* (2016) får vi endnu en bog til samlingen af bøger om litteratur og velfærdsstat, og er der vitterligt brug for dét, kunne man så selvfølgelig spørge. Det korte svar er, at ja, det er der. Af flere grunde. Og én af dem er forholdsvis banal. For selvom de nævnte udgivelser dykker ned i og undersøger et hav af interessante spørgsmål og problemstillinger, er langt størstedelen af dem antologier – med Peter Simonsens bog fra 2014 som undtagelsen – hvilket, de mange artiklers spændende indsigter til trods, gør, at feltets myriade af mindre bidrag kan virke ret heterogent og måske endda også en smule segregeret. Hvis disse bøger er kendetegnet ved, skal vi kalde det, mangfoldighed, har *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten* til gengæld den store kvalitet, at den tager afsæt i én overordnet

tanke og fører den til ende uden alt for megen slinger i valsen. Man kan sagtens være uenig i bogens ræsonnementer og iagttagelser, men det er svært ikke at sætte pris på dens udfoldede præsentation af én gennemtænkt idé eller tese, om man vil, ja, måske er det netop den stort anlagte form, der gør, at man overhovedet diskuterer dens konklusioner. *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten* står nemlig allerede nu som et helt centralt, men også omstridt, referenceværk for forskningen i dansk samtidslitteratur.

SOCIALE ONTOLOGIER OG SKEPSIS

Bogens tese er på én gang klar og kompleks. Hovedpåstanden lyder i al sin enkelhed, at "den vigtigste tendens i de sidste tyve års danske litteratur har været en social vending" (s. 165). Med fremkomsten af så forskellige forfattere som Pablo Llambias, Christian Jungeren, Lars Skinnebach, Lars Frost og mange flere – Nexø afgrænser sin "vending" til forfattere, der er debuteret efter 1996 – er der tale om en ny litterær tendens, der udmærker sig ved dens distinkte måde at skildre og undersøge "det sociale" på. Hvor uens disse forfattere end

må forekomme fra et genremæssigt perspektiv, forenes de nemlig i en særlig "social ontologi", som Nexø i sin udredning kontrasterer med tressernes og halvferdsernes samfundsenkede litteratur. Dengang, lyder det, iscenesatte forfattere som Kirsten Thorup, Henrik Stangerup og Svend Aage Madsen "det sociale" igennem en grundfigur, der bygger på en modstilling mellem på den ene side den fremmede, teknokratiske og umenneskelige samfundsmaskine og på den anden det enkelte individs bevægelige, spontane og organiske tilværelse, som denne maskine så på forskellige måder kunne undertrykke. Kampen stod mellem det levende menneske, der stræber mod at udfolde sig (og sit indre), og det kolde system, der forhindrer denne udfoldelse i at finde sted. "Jeg vil gerne gennemhulle systemets færdiglavede drømme som er styrende for vores handlinger", som Kirsten Thorup formulerer det i Erik Skyum-Nielsens *Modsprogets proces* (1981) og fortsætter: "Holde fast i de menneskelige behov og den menneskelige hverdag, og betone at mennesket er meget mere end det bliver bildt ind, og mere end vi når at give udtryk for i vores liv" (Nexø 12).

Det helt specielle ved den nye litteratur, skriver Nexø, er imidlertid, at Thorups modstilling mellem "systemets færdiglavede drømme" og "den menneskelige hverdag" opløses til fordel for en forståelse af "det sociale" som et åbent mellem-menneskeligt felt, et "uoverskueligt rodnet af typiske situationer, sociale normer og mellem-menneskelige interaktioner" (11). Idéen om samfundet som et system viger for idéen om samfundet som et kontingent fletværk af konkrete møder. Fremfor beskrivelser af et monolitisk overgreb får vi nu undersøgelser af, hvordan vores sociale interaktioner og relationer er dybt indfildrede i et kaotisk væv af verserende forestillinger, mikro-sociale ritualer, hverdagslige vaner og normer for passende adfærd. Som når Lone Hørslevs poesi reflekterer over, hvad man bør og ikke bør gøre og føle i et nyt kærlighedsforhold (14-15), eller når Helle Helles novellistik præsenterer en kvindes forsøg på at få opmærksomhed fra sin mand ved at mumle perversiteter i søvne og dermed gennemspille forestillingen om en fortænkt seksualdrift (18-19).

Den litteraturhistoriske modstilling mellem dengang og nu er, som Nexø også note-

rer, en kende firkantet. Men den er ikke desto mindre klar. Mere komplekst bliver signalementet af den sociale vending, når dens politiske implikationer skal opridses. For selvom tendensens værker netop er karakteriseret ved ikke at beskæftige sig med samfundet som et system – som en overordnet, sammenhængende makrostruktur – så udviser de, fortsætter Nexø, faktisk alligevel ofte en "skepsis" over for den samfundsstruktur, vi kalder velfærdsstaten. Og her skal man som læser nok holde tungen lige i munden. Eller dét skal jeg i hvert fald. Umiddelbart kan det nemlig virke en smule kontraintuitivt eller måske endda paradoksalt, at litterære værker, der udforsker lokale mellemmeneskelige felter og derfor "ikke [er] synderligt socialt eller politisk engagerede" (20), samtidig skulle kunne beskrive velfærdsstaten som "dysfunktionel" eller – som det lyder flere steder – en "institutionel ruin" (9, 25, 165). Hvordan, kunne man spørge, kan man være skeptisk overfor velfærdsstaten, hvis man ikke forholder sig til samfundet som en overordnet struktur? Er det muligt at klandre noget uden at skildre det?

Det er nærliggende at fortol-

ke denne spænding mellem mikro og makro som en selvmodsigelse, men i så fald ville man læse monografien mod hårene. For Nexø er der snarere tale om en spænding i værkerne selv, der først og fremmest beskæftiger sig med velfærdsstaten *indirekte* ved at tage livtag med de idealer, velfærdsstaten bygger på, sådan som de kommer til udtryk i de mange specifikke sociale møder, interaktioner og situationer, vi til hverdag befinder os i. "[P]åfaldende meget ny dansk litteratur [er] skeptisk over for en i bred forstand kulturradikal, postautoritær forestilling om det gode liv", skriver Nexø i sit introduktionskapitel og fortsætter: "Værkerne udtrykker igen og igen skepsis over for en på én gang dannet og anti-autoritær sammenfletning af individuel frigørelse og friktionsløs socialisering, og især over for de måder, denne sammenfletning angiveligt udgør idégrundlaget bag velfærdsstatens normer og institutioner" (21).

Formuleringerne er selvsagt ret brede, men pointen bliver mere håndgribelig, når den i de to efterfølgende kapitler om hhv. social mobilitet og handicappede kroppe konkretiseres i nuancerede og fintfølede læsninger af særligt Helle

Helle, Ida Jessen, Pablo Llambias, Lars Frost og Christian Jungersen. I Helle Helles roman *Rødby-Puttgarden* (2005) lokaliserer Nexø eksempelvis en skepsis over for velfærdsstatens entydige valorisering af social opdrift, når protagonisten Jane, der står i stampe i en umiddelbart trøstesløs provinstilværelse, vælger ikke at rejse til København, selvom hun som den bogligt begavede i sin familie faktisk har muligheden for at gøre det. Gennem en række sigende næranalytiske nedslag i romanens mange konkrete situationer og møder fremskriver Nexø nemlig en pinlighed hos Jane, som bundet i, at hun ikke kan leve op til de mere (ud)dannede samfundslags sociale omgangsformer, sprog og (semifreudianske) forestilling om, hvad et individ overhovedet er.

Mens Nexø på den måde opsporer en skepsis over for velfærdsstatens påbud om social mobilitet i Helle Helles skildringer af sammenstødet mellem forskellige sociale miljøer, er det i læsningen af Lars Frosts roman *Smukke biler efter krigen* (2004) idealet om "det fælles ansvar", der står for skud. Nexøs (entusiastiske) karakteristik af bogen kommer vidt omkring, men hovedpointen lyder, at dette ideal gan-

ske vist kan virke uproblematisk, når det tænkes isoleret og abstrakt, men at det bliver svært at fastholde "i mødet med virkelighedens rod, i mødet med alle de konkrete situationer, hvor spørgsmål om skyld og ansvar synes helt mudret til" (89-90). Denne problematiske realisering af en prisværdig idé viser sig forskellige steder i romanen, men et af de mest eklatante finder man i scenen, hvor den suverænt usymmetriske handicaphjælper Tobias lokker Irene, en gammel idealistisk gymnasieveninde, til at have sex med ham foran den paralyserede Pelle med den begrundelse, at det ville være en "humanistisk handling, en god gerning, en samaritisk indsats" (Frost citeret i Nexø 84). For under akten begynder Pelle i et vanvittigt raserianfald at stønne skældsord og semi-sadistiske sjofelheder efter Irene, som reagerer med "gyngende patter og barnlig angst" (Frost citeret i Nexø 84), ikke mindst da hans rullestol pludselig tilter, så Pelle i ét stort rod af slanger og hjælpeanordninger vælter på gulvet og her i raseriet over sin egen ulykke nægter at give slip på sit livløse kønsorgan. Scenen er kompleks, men også sigende for, hvor besværligt det kan være at realisere idealet om fælles ansvar,

navnlig når det drejer sig om hensynet til handicappedes seksuelle behov, der, forklarer Nexø, er nærmest umuligt at opfylde uden samtidig at krænke andre. Tableauet med Tobias, Irene og Pelle, lyder det, handler således om "en progressiv humanisme, som ret tit ikke er villig til at leve op til sine idealer, og som bryder sammen i det øjeblik, den konfronteres med en rodet og kompliceret situation" (86).

HVOR SKEPTISK?

Jeg er fuldt og helt overbevist af disse læsningers grundlæggende pointe: at værker som Helle Helles og Lars Frosts kan siges at udvise en form for skepsis over for de idealer, velfærdsstaten bygger på, når det kommer til at konkretisere disse idealer i virkelige praksisser, situationer og handlemønstre. Samtidig sidder jeg også tilbage med fornemmelsen af, at monografien som helhed – og nok særligt kapitelop-rundingernes generaliserende vendinger – ikke er helt klare i målet, når det kommer til at afgøre, hvor meget den skeptiske holdning i sidste ende fylder i den litterære tendens, Nexø vil skitsere. Eller kortere: Hvor stor en del af den sociale vending udtrykker egentlig

en velfærdsskepsis? Mange, tror jeg, vil kunne nikke genkendende til karakteristikken af nyere dansk litteratur som situationsorienteret og optaget af mikro-soziale konflikter mellem forskellige normer og idealer, sådan som de kommer til udtryk i konkrete mellem-menneskelige møder. Om lige så mange kan genkende velfærdsskepsissen, har jeg til gengæld mine tvivl. Nexø ekspliciterer da rigtignok også, at værkerne "tit [ikke går] videre end til at vise den enkeltes indlejring i et felt af mellem-menneskelig gensidighed" (20-21), og i den forstand er det forbehold, der skal tages, allerede taget. Men tager man formuleringen seriøst, er det altså også kun en *del* af "den sociale vending", der er ude efter velfærdsstaten(s idealer), samtidig med denne skepsis øjensynligt optager Nexø mest.

Denne optagethed bliver måske særligt tydelig i monografiens to sidste kapitler, der beskæftiger sig med vendingens udsigelses-mæssige konsekvenser. I forlængelse af Jon Helt Haarders og Poul Behrendts arbejder kan man her læse om orienteringen mod det selvbiografiske i særligt dansk prosa, som Nexø imidlertid – og med stor klarhed – fortolker som

en afsmag for idéen om, at litteraturen skulle udgøre et særligt rum for almenmenneskelige erfaringer. Ved at anvende, hvad Nexø benævner "fakticitetens henvisningsformer", situerer denne litteratur sig derimod tydeligt i en helt specifik kontekst med et helt specifikt socialt miljø. Fremfor værker, der forsøger at tale om alt intetsteds fra, får vi tekster, der er bevidste om, at de kun kan "tale fra et 'strengt subjektivt' udgangspunkt" (114). En beslægtet bevægelse, skriver Nexø i det efterfølgende kapitel, er på færde i den poetiske genre, hvor man – som Peter Stein Larsen også har diskuteret i sin doktordisputats under overskriften "interaktionslyrik"¹ – siden år 2000 har været vidne til opblomstringen af en digtning, der gør op med centrallyrikkens autonomiideal ved at lade sit æstetiske udtryk og sine udsigelsesformer "gennemstrømme af det sociale livs strukturer og typiske situationer" (133). Kongenialt med den selvbiografiske situering af udsigelsen i en specifik social kontekst er det lyriske jeg her ikke længere et jeg, der står uden for

historien og kulturen, men et jeg, der først kommer til syne gennem dens indfiltrering i en socialitet, der giver den et sprog at tale med. Ved på den måde at genfortolke to allerede kendte tendenser i lyset af sin sociale vending leverer Nexø – meget forfriskende, synes jeg – en teoretisk overbygning til Haarder, Behrendts og Larsen ved, ikke bare at karakterisere, men også give et bud på, hvad meningen er med disse ellers så omdiskuterede litterære greb.

Og nu kommer vi til skepsisen (både min og de to kapitlers). At interaktionslyrikken og den selvbiografiske bølge kan opfattes som en udsigelsesmæssig konsekvens af den nye sociale ontologi, betyder nemlig ikke – må man som læser minde sig selv om – at denne konsekvens nødvendigvis også resulterer i en kritik af velfærdsstatens idealer. Opbruddet med centrallyrikken i Ursula Andkjær Olsens *Det 3. årtusindes hjerte* (2012) handler måske nok om en ny interesse for sorgens socialitet, men der er vel et stykke til en decideret velfærdsskepsis, og Jens Blendstrups selvbiografiske roman *Gud taler ud* (2004) har Peter Simonsen flere steder fortolket som en bekræftelse af velfærdsordninger som

1 Se Peter Stein Larsens *Drømme og dialoger. To poetiske traditioner omkring 2000* (2009).

førtidspensionen.² Disse mere "neutrale" eller ligefrem velfærds-optimistiske tekster tildeles dog ikke nogen væsentlig rolle i Nexøs kapitler, der er mest optaget af at fremlæse en skepsis hos blandt andre Claus Beck-Nielsen, Lars Skinnebach og Majse Aymo-Boot. Med den amerikanske litterat Rita Felski – som K&K tog under (u)kærlig behandling for et års tid siden – kunne man fristes til at karakterisere denne vinkling som et udtryk for en "kritisk attitude".³ Men den analytiske tomgang og doxa-tænkning, som Felski knytter til en sådan attitude, genfinder man ikke i Nexøs bog. Dertil er dens mange fintfølede læsninger ganske enkelt for nuancerede og øjenåbnende. Ikke desto mindre kan man stadig stille spørgsmålstegn ved, hvorvidt monografiens fokus på et særligt skeptisk udsnit af den sociale vending er det mest repræsentative valg, hvis man vil vise, at, ikke bare dette udsnit, men

vendingen som helhed er "den vigtigste tendens i de sidste tyve års danske litteratur" (165)? At tale om en decideret fortegning ville nok være for meget, men jeg tror, at dette fokus får velfærdsskepsissen til at syne af mere, end den måske er.

Større indvendinger kan jeg altså ikke hidse mig op til i denne omgang. Det beklager jeg selvfølgelig. For man har muligvis castet undertegnede som anmelder af Nexøs bog i håbet om at få en diskussion af, hvilken vending i dansk litteratur der er den "rigtige", for så vidt Martin Gregersen og jeg samme år som Nexø også udgav en bog om en vending i dansk samtidslitteratur – en materiel en af slagsen, vel at mærke.⁴ I og for sig er det naturligvis fjollet, at vi som litterater skal vende og dreje os hele tiden, og også at to parallelle udgivelser om samtidslitteraturen på samme tid kan beskrive den som hhv. social og materiel (umiddelbare modsætninger i kultur/natur-dikotomien). Men som Nexø også noterer i sine udgangsord, er den litterære tendens, hans bog medregner som "ny

2 Se Peter Simonsens bidrag til K&Ks affektnummer "Lykken på førtidspension" (nr. 116, 2013). Læsningen er senere blevet optrykt i *Livslange liv. Plejehjemsromaner og pensionsfortællinger fra velfærdsstaten*.

3 Se Rita Felskis *The Limits of Critique* (2015).

4 Se *Den materielle drejning. Natur, teknologi og krop i (nyere) dansk litteratur* (2016) af Martin Gregersen og undertegnede.

dansk litteratur”, i dag blevet afløst af en yngre generation af forfattere (med centrale navne som Theis Ørntoft, Bjørn Rasmussen og Olga Ravn), der nok er optaget af socialitetens normer og forestillinger, men samtidig udviser en fornyet interesse for kroppens konkrete kød og begær og – ikke mindst – miljøets tilstande i klimakri-

sens tidsalder. Det betyder ikke, at *Vidnesbyrd fra velfærdsstaten* er hverken anakronistisk eller utidsvarende. Men det betyder, at den skal læses som et – ambitiøst og gennemtænkt(!) – bud på, hvad der karakteriserede dansk litteratur i og omkring 00’erne, og ikke i dag.

Og dem, der ikke allerede har gjort dét, kan bare komme i gang! •

